

**ÜMUMPEDAQOJİ PPROBLEMLƏR
GENERAL PEDAGOGICAL PROBLEMS
ОБЩЕПЕДАГОГИЧЕСКИЕ ПРОБЛЕМЫ**

UOT 37.01.

Hikmət Əbdül oğlu Əlizadə,
pedaqogika üzrə elmlər doktoru, professor
Azərbaycan Dillər Universiteti
<https://orcid.org/0000-0002-5434-3602>
E-mail: hikmet56@gmail.com
[https://doi.org/10.69682/arti.2025.92\(4\).19-26](https://doi.org/10.69682/arti.2025.92(4).19-26)

Xalidə Rövşən qızı Hüseynzadə,
Azərbaycan Respublikasının Təhsil İnstitutunun
fəlsəfə doktoru proqramı üzrə doktorantı
<https://orcid.org/0009-0007-3244-2187>
E-mail: khalida.rovshan@arti.edu.az

**AZƏRBAYCANDA TƏDQIQAT UNIVERSİTETLƏRİNİN İNKİŞAF PERSPEKTİVLƏRİ:
ELMİ POTENSİALIN GÜCLƏNDİRİLMƏSİ**

Hikmet Abdul Alizade,
doctor of pedagogical sciences, professor
Azerbaijan University of Languages

Khalida Rovshan Huseynzade,
doctorial student in the program of doctor of philosophy
at the Institute of Education of the Republic of Azerbaijan

**DEVELOPMENT PROSPECTS OF RESEARCH UNIVERSITIES IN AZERBAIJAN:
STRENGTHENING SCIENTIFIC POTENTIAL**

Хикмет Абдул оглы Ализаде,
доктор педагогических наук, профессор
Азербайджанский Университет Языков

Халида Ровшан гызы Гусейнзаде,
докторант по программе доктора философии
Института Образования Азербайджанской Республики

**ПЕРСПЕКТИВЫ РАЗВИТИЯ ИССЛЕДОВАТЕЛЬСКИХ УНИВЕРСИТЕТОВ
В АЗЕРБАЙДЖАНЕ: УКРЕПЛЕНИЕ НАУЧНОГО ПОТЕНЦИАЛА**

Xülasə. Müasir dövrdə ölkələrin sosial-iqtisadi inkişafında ali təhsilin, xüsusən də tədqiqat yönümlü universitetlərin rolu sürətlə artır. Tədqiqat universitetləri yalnız tədris fəaliyyəti ilə məhdudlaşmayaraq, elmi tədqiqatların aparılması və innovasiyaların tətbiqi baxımından cəmiyyətin inkişafına mühüm töhfə verir. Tədqiqat universitetinə keçid üçün institusional, akademik və infrastruktur sahələrində müəyyən meyarlara cavab verilməsi xüsusi önəm kəsb edir. Azərbaycanda tədqiqat universitetlərinin inkişafı milli təhsil siyasətinin prioritetlərindəndir və bu istiqamətdə əsas meyarlar kimi elmi nəşrlərin beynəlxalq indeksləşməsi, doktorantura potensialı, qrant layihələrində iştirak və müasir tədqiqat infrastrukturunun mövcudluğu müəyyən olunub. Bu məqalədə tədqiqat universitetləri konsepsiyası, beynəlxalq təcrübə və milli siyasət yanaşmaları araşdırılır, o cümlədən, bilik əsaslı iqtisadiyyatın qurulmasında bu universitetlərin əhəmiyyəti vurğulanır.

Açar sözlər: *Azərbaycan, ali təhsil, tədqiqat universiteti, elmi potensial, innovasiya*

Abstract. In the modern era, the role of higher education particularly research-oriented universities in the socio-economic development of countries is rapidly increasing. Research universities go beyond traditional teaching functions and play a crucial role in advancing scientific research and applying innovations, thereby making significant contributions to societal progress. Transitioning to a research university model requires meeting specific criteria in institutional, academic, and infrastructural areas. In Azerbaijan, the development of research universities is among the priorities of national education policy. Key criteria in this regard include international indexing of scientific publications, doctoral program capacity, participation in grant-funded projects, and the availability of modern research infrastructure. This article explores the concept of research universities, examines international experiences and national policy approaches, and highlights the importance of these universities in building a knowledge-based economy.

Keywords: Azerbaijan, higher education, research university, scientific potential, innovation

Аннотация. В современную эпоху роль высшего образования, особенно исследовательских университетов, в социально-экономическом развитии стран стремительно возрастает. Исследовательские университеты, не ограничиваясь только учебной деятельностью, вносят значительный вклад в развитие общества через научные исследования и внедрение инноваций. Для перехода к исследовательскому университету особенно важно соблюдение определенных критериев в институциональной, академической и инфраструктурной сферах. Развитие исследовательских университетов в Азербайджане является одним из приоритетов национальной образовательной политики, и в этой области основными критериями являются международная индексация научных публикаций, потенциал аспирантуры, участие в грантовых проектах и наличие современной исследовательской инфраструктуры. В статье рассматриваются концепция исследовательских университетов, международный опыт и подходы национальной политики, а также подчеркивается значение этих университетов для создания экономики, основанной на знаниях.

Ключевые слова: Азербайджан, высшее образование, исследовательский университет, научный потенциал, инновации

Tədqiqat universitetləri müasir ali təhsil və elm sisteminin strukturunda strateji əhəmiyyətə malik olan xüsusi tipli ali təhsil müəssisələridir. Bu universitetlər yalnız təhsil müəssisəsi olmaqla kifayətlənmir, eyni zamanda cəmiyyətin sosial, iqtisadi və texnoloji inkişafında strateji rol oynayan beyin mərkəzləri kimi çıxış edirlər. Qlobal miqyasda elm və təhsilin inteqrasiyasını təşviq edən tədqiqat universitetləri, yüksək ixtisaslı kadrların hazırlanması, innovativ tədqiqatların həyata keçirilməsi və bu tədqiqatların praktiki tətbiqi baxımından xüsusi əhəmiyyət daşıyır. Belə universitetlərin formalaşması və inkişafı, yalnız milli elmi potensialın gücləndirilməsi ilə məhdudlaşmır, həm də ölkənin beynəlxalq elmi ictimaiyyətdə tanınmasına, global reytinglərdə yer almasına və iqtisadi inkişafının dayanıqlı əsaslar üzərində qurulmasına mühüm töhfə verir.

Ümumilikdə, tədqiqat universiteti yüksək keyfiyyətli təhsilin təmin olunmasına xidmət edən, tədqiqat fəaliyyətinə xüsusi önəm verilən, bu missiyanın təşviq edildiyi və dəstəkləndiyi, həmçinin bu məqsədə uyğun daxili sistemlər və idarəetmə mexanizmləri ilə təchiz olunmuş ali təhsil müəssisəsidir [1, s. 112]. Buna görədir ki,

tədqiqat universitetləri yalnız tədris fəaliyyəti ilə deyil, daha çox elmi tədqiqatların həyata keçirilməsi və yeni biliklərin yaradılmasına üstünlük verirlər. Bu universitetlərin müasir dövrdəki inkişafı, həm yerli, həm də beynəlxalq səviyyədə təhsil ilə elmin sintezini təmin edən təsirli strukturların formalaşmasını tələb edir. Hazırda ölkəmizdə də tədqiqat universitetlərinin yaradılması aktuallaşmışdır. Bu universitetlərə qoyulan tələblər, ölkənin təhsil və elm sisteminin beynəlxalq səviyyədə tanınması üçün böyük əhəmiyyət daşıyır. Bu universitetlər, yüksək ixtisaslı mütəxəssislərin yetişdirilməsi, elmi tədqiqatların keyfiyyətinin artırılması və elmi yeniliklərin iqtisadiyyata tətbiqi sahəsində mühüm töhfələr verir. Davamlı iqtisadi inkişafa nail olmuş ölkəmizdə iqtisadiyyatın sonrakı inkişafında tədqiqat universitetləri pay sahibi ola bilərlər. Tədqiqat universitetlərinin yaradılması ilə əlaqədar olaraq, bu gün Azərbaycanın təhsil sisteminə müxtəlif yanaşmalar tətbiq edilir, beynəlxalq əməkdaşlığa geniş yer verilir. Bu addım Azərbaycanın dünya miqyasında elmi nailiyyətlərə imza atmasına, beynəlxalq reytinglərdə yüksəlməsinə və ölkə iqtisadiyyatının müxtəlif sahələrində inkişafın sürətlənməsinə şərait yaradır.

Tədqiqat universitetləri yalnız təhsil sahəsində deyil, həm də ölkənin sosial-iqtisadi inkişafı, elmi tədqiqatları və innovasiyaları ilə əlaqəli olan müxtəlif sahələrdə müstəsna bir əhəmiyyət kəsb edir. Bu sahədə atılacaq addımlar Azərbaycanın elmi və təhsil infrastrukturunun inkişafında yeni dövrün başlanğıcına çevriləcəkdir.

Beynəlxalq təcrübə göstərir ki, bu gün tədqiqat universitetləri hər bir ölkənin ictimai, sosial və iqtisadi inkişafında əhəmiyyətli rol oynayır və bu müəssisələr yeniliklərə açıq, yaradıcı və kəşf etməyə meyilli qurumlar kimi qiymətləndirilir [2, s. 214]. Onlar:

- dünya miqyasında yüksək səviyyəli standartlara çatmağı əsas məqsəd kimi seçən və özünəməxsus fikirləri və prinsipləri ilə fərqlənən xüsusi müəssisələrdir [3, s. 56];

- yalnız təlim-tədris fəaliyyəti ilə deyil, əsasən tədqiqat işlərinin üstünlük təşkil etdiyi qurumlardır [4, s. 230-231];

- yüksək intellektual səviyyəyə malik insanları tədqiqatlar aparmaq məqsədilə əməkdaşlığa cəlb etməyi özünün əsas məqsəd və missiyası olaraq müəyyənləşdirən universitetlərdir [5, s. 24];

- əsasən doktorantura səviyyəsində təhsil xidmətləri təklif edir, elmi işçilər (professorlar) tədqiqatçılıq bacarıqları və apardıqları tədqiqatların keyfiyyəti əsasında işə qəbul edilir və fəaliyyətləri dövründə apardıqları tədqiqatlara uyğun olaraq mükafatlandırılırlar. Bu universitetlərdə maddi resursların əksər hissəsi tədqiqat işlərinə ayrılır [3, s. 53].

Tədqiqat universitetlərinin yaranma tarixi. Tədqiqat universitetlərinin tarixi inkişafına nəzər saldıqda, yaranma tarixinin XIX əsrin əvvəllərinə təsadüf etdiyi aydın olur. Bu prosesin əsası Almaniyada, 1818-ci ildə Berlində V. fon Humboldt tərəfindən yaradılan Berlin Universiteti ilə qoyulmuşdur [6, s. 114]. Vilhelm fon Humboldtun yanaşmasına görə, universitetlər Almaniyanın milli və elmi inkişafını birbaşa təşviq etməli idi. Onun inqilabi konsepsiyası yeni yaradılan və ya yenidən təşkil olunan alman universitetlərində tədqiqat fəaliyyətlərinin genişlənməsinə və alimlərin hazırlanmasına şərait yaradaraq, ölkənin müasir dövlət kimi formalaşmasına mühüm töhfə vermişdir [6, s. 114]. Bu universitetin əsas məqsədi tədris və tədqiqatın integrasiyasını təmin etmək olmuşdur. Humboldt modelinə görə, universitet yalnız bilik ötürən qurum deyil, həm də yeni biliklər yaradan

elmi tədqiqat mərkəzidir. Bu yanaşma sonradan bütün dünyada tədqiqat universitetlərinin formalaşmasına və inkişafına təsir etmişdir. 1862-ci ildən etibarən ABŞ, daha sonralar isə Yaponiya alman universitet modelinin müəyyən xüsusiyyətlərini əsas götürərək, onları yerli tələbatlara uyğunlaşdırmaqla özünəməxsus ali təhsil modelini formalaşdırmışdır [6, s. 114]. Bunun nəticəsi olaraq, XIX əsrin sonlarında və XX əsrin əvvəllərində ABŞ-da tədqiqat universitetləri sürətlə inkişaf etməyə başlamış və bu prosesdə Con Hopkins Universiteti (1876) mühüm rol oynamışdır. Con Hopkins Universiteti Alman modelini mənimsəyərək, elmi tədqiqatların mərkəzləşdirilməsinə və doktorantura təhsilinə önəm vermişdir. Bununla yanaşı, Massaçusets Texnologiya İnstitutu (MIT) və Harvard Universiteti kimi qurumlar da tədqiqat fəaliyyətlərinə xüsusi diqqət yetirdilər. Amerika tədqiqat universitetlərinin mühüm xüsusiyyətlərindən biri dövlət və özəl maliyyə mənbələrindən geniş istifadə etmələri idi. ABŞ universitetləri sənaye ilə sıx əməkdaşlıq edərək, elmi innovasiyaları tətbiq sahələrinə yönəlmiş, bu da onların qlobal rəqabət qabiliyyətini artırmış və tədqiqat universitetlərinin dünya miqyasında tanınmasına şərait yaratmışdır.

XX əsrin ortalarından başlayaraq Avropa ölkələrində və Asiyada da tədqiqat universitetləri inkişaf etməyə başlamışdır. Xüsusilə, İngiltərədə Oksford və Kembrid kimi tarixi universitetlər tədqiqat yönümlü fəaliyyətlərini daha da gücləndirmiş, Fransa, Almaniya və digər Avropa ölkələrində isə dövlətin dəstəyi ilə yeni tədqiqat mərkəzləri yaradılmışdır. Asiyada isə Yaponiya, Çin və Cənubi Koreyada tədqiqat universitetləri qlobal elm məkanında önəmli mövqe əldə etmişlər. O cümlədən, Çin universitetləri son illərdə elmi nəşrlərin sayına və keyfiyyətinə görə dünya reytinglərində yüksək mövqelərə sahib olmuşdur. Bu gün tədqiqat universitetləri təkcə elmi biliklərin inkişafı ilə deyil, həm də texnologiya transferi, innovasiya və iqtisadi inkişafda sıx əlaqəlidir. Onlar qlobal çağırışlara cavab vermək üçün multidissiplinar tədqiqatlara və beynəlxalq əməkdaşlığa xüsusi önəm verirlər.

Beləliklə, tədqiqat universitetlərinin yaranma tarixi və inkişaf mərhələləri onların müasir ali təhsil sistemindəki əvəzolunmaz rol oynadığını təsdiq edir. Bu universitetlər elmi biliklərin yaradılması və tətbiqi prosesində aparıcı

mövqe tutaraq, cəmiyyətin sosial-iqtisadi inkişafına mühüm töhfə verirlər.

Tədqiqat universitetlərinin əsas xüsusiyyətləri. Tədqiqat universitetlərinin uğurlu fəaliyyəti üçün bir sıra amillərin harmonik şəkildə əsas kimi qəbul edilməsi zəruridir. Bu amillər tədqiqat universitetlərinin inkişafını və keyfiyyətini təmin edən əsas istiqamətləri əhatə edir və onları ənənəvi universitetlərdən fərqləndirir.

Tədqiqat universitetləri fundamental və tətbiqi tədqiqatların paralel şəkildə aparılmasına, tədqiqat yönümlü tədris mühitinin yaradılmasına, geniş akademik fənn spektrinin təqdim edilməsinə və yüksək səviyyəli tədqiqat proqramlarının (magistratura və doktorantura) üstünlük təşkil etməsinə əsaslanır. Qlobal perspektivə malik olmaq və xarici maliyyə mənbələrinə çıxış imkanları da tədqiqat universitetlərini fərqləndirən əsas xüsusiyyətlərdəndir. Bunlar tədqiqat universitetlərinin elmi fəaliyyət və innovasiya sahəsindəki uğurlarını təmin edən əsas faktorlardır [7, s. 16].

Beynəlxalq reyting sistemlərində yüksək məvqələrə sahib tədqiqat universitetlərinə xas olan bəzi xarakterik xüsusiyyətlər vurğulanır. Bütün uğurlu tədqiqat universitetləri akademik iyerarxiyanın ən yüksək pilləsində yerləşir və öz missiyalarına uyğun olan lazımi dəstəyi əldə edirlər. Buna görə də, onlar fərqləndirilmiş akademik sistemin vacib bir hissəsi sayılırlar. Yaponiya və ABŞ-dan başqa, tədqiqat universitetləri əksər ölkələrdə dövlət müəssisələri kimi fəaliyyət göstərilir. Son illərdə bəzi ölkələrdə özəl tədqiqat universitetləri qurulsada, özəl sektorların bu universitetlərə dəstəyi nisbətən məhdudd olmuşdur. Tədqiqat universitetləri adətən elmi-tədqiqat institutları ilə kəskin rəqabətin müşahidə olunmadığı və əksinə, bu qurumlarla universitetlər arasında əməkdaşlıq münasibətlərinin mövcud olduğu mühitlərdə daha səmərəli şəkildə formalaşır və inkişaf edir. Bu yanaşma, rəqabətin innovativ fəaliyyətləri stimullaşdırdığı fikri ilə ziddiyyət təşkil etsə də, tədqiqat funksiyalarının ayrı-ayrı qurumlar arasında parçalanması nəticəsində yüksək elmi potensiala malik mütəxəssislərin universitet mühitindən uzaqlaşması və bu səbəbdən istedad ehtiyatının zəifləməsi ehtimalı artır. Məhz bu səbəbdən bir sıra ölkələrdə ali təhsil müəssisələrinin elmi potensialını gücləndirmək məqsədilə universitetlərlə tədqiqat institutları arasında institusional inteq-

rasiyanı təşviq edən strateji yanaşmalar formalaşdırılır və tətbiq olunur.

Tədqiqat universitetləri yüksək maliyyə tələb edən müəssisələrdir. Onlar ən yaxşı akademik heyəti və tələbələri cəlb etmək, qabaqcıl tədqiqat və tədrisi həyata keçirmək üçün digər universitetlərdən daha çox maliyyə resurslarına ehtiyac duyurlar. Bu, nəticə etibarilə hər bir tələbəyə xərclənən vəsaitin daha yüksək olmasına səbəb olur. Müəllim heyətinə yüksək maaşların verilməsi, eləcə də maddi yardıma ehtiyacı olan tələbələrə təqaüdlərin verilməsi tədqiqat universitetlərinin əsas xərcləri arasındadır.

Tədqiqat universitetləri öz missiyalarını yerinə yetirə bilmək üçün uyğun infrastrukturada ehtiyac duyurlar. Bu tədris binaları, müasir kitabxanalar və inkişaf etmiş laboratoriyalar şəklində təmin olunur. Beləliklə, tədqiqat universiteti mürəkkəb bir struktura sahib olan, özünəxas missiyası və strateji əhəmiyyəti olan bir təhsil müəssisəsidir [8, s. 322].

Fikirlərimizi Liverpul Universitetinin ali təhsilin idarə edilməsi üzrə professoru Con Taylorun yanaşması ilə ümumiləşdirmək istərdik. Onun fikrincə, uğurlu tədqiqat universitetlərini fərqləndirən əsas xüsusiyyətlər bunlardır: fundamental və tətbiqi tədqiqatların paralel şəkildə həyata keçirilməsi, elmi tədbirlərin çoxluğu, akademik fənlərin geniş spektri, magistratura proqramlarının ümumi tədris prosesində yüksək paya malik olması, tədqiqat fəaliyyətindən əldə edilən gəlirlərin səviyyəsinin yüksəkliyi və beynəlxalq əməkdaşlıq imkanlarının genişliyi [7, s. 30]. Qeyd olunan göstəricilər, tədqiqat universitetlərinin elmi potensialının gücləndirilməsi, funksional dayanıqlığının təmin olunması və qlobal rəqabət qabiliyyətinin artırılması baxımından əsas meyarlar kimi dəyərləndirilir [9, s. 7].

Azərbaycanda tədqiqat universitetlərinin təşkili. Müasir elmi və texnoloji inkişaf kontekstində ali təhsil sisteminin transformasiyası zərurəti tədqiqat yönümlü universitetlərin rolunu daha da aktuallaşdırmışdır. Belə universitetlərin təşkili, təhsil və tədqiqat sahələrinin sinerji əsasında inkişaf etdirilməsini təmin etməklə, ölkənin sosial-iqtisadi və texnoloji modernləşmə prosesində mühüm rol oynaya bilər. Bu kontekstdə, Azərbaycanda tədqiqat universitetinin formalaşdırılması yalnız elmi mühitin inkişafı baxımından deyil, həm də milli innovasiya

sisteminin əsas dayaqlarından biri kimi strateji əhəmiyyət daşıyır.

Tədqiqat universitetlərinin formalaşması müasir dövrdə ölkələrin intellektual və iqtisadi inkişafında əhəmiyyətli rol oynayır. Onların uğurlu inkişafı üçün strateji yanaşmaların tətbiqi, maliyyə resurslarının artırılması və beynəlxalq əməkdaşlığın genişləndirilməsi vacibdir [10, s. 67]. Eyni zamanda, müasir texnologiyaların tətbiqi və yüksək ixtisaslı kadrların hazırlanması da bu prosesin ayrılmaz tərkib hissəsidir. Tədqiqat universitetlərinin potensialından səmərəli istifadə edilməsi elm və təhsilin vəhdətində böyük nailiyyətlərə yol açır. Dünya ölkələri tədqiqat universitetləri ilə əlaqədar müxtəlif yanaşma və siyasətlər tətbiq edirlər. Hər bir ölkədə olduğu kimi, ölkəmizdə də tədqiqat universitetlərinin yaradılması və bu universitetlərə qoyulacaq tələblərin müəyyənləşdirilməsi inkişafda mühüm rol oynayacaq məsələlərdəndir. Azərbaycan Respublikasında insan kapitalının inkişafı sahəsində ali təhsil müəssisələrinin beynəlxalq səviyyədə keyfiyyət baxımından rəqabətə davamlı olmasının vacibliyi 2021-ci ildə təsdiq edilmiş “Azərbaycan 2030: sosial-iqtisadi inkişafa dair Milli Prioritetlər” sənədində xüsusi olaraq qeyd edilib [11, s. 5]. Sənəddə növbəti onillikdə ölkənin sosial-iqtisadi inkişafına dair beş Milli Prioritetin (dayanıqlı artan rəqabətqabiliyyətli iqtisadiyyat, dinamik, inklüziv və sosial ədalətə əsaslanan cəmiyyət, rəqabətli insan kapitalı və müasir innovasiyalar məkanı, işğaldan azad olunmuş ərazilərə böyük qayıdış, təmiz ətraf mühit və “yaşıl artım” ölkəsi) reallaşdırılması əsas kimi dəyərləndirilir. Milli prioritetlərin reallaşdırılması təhsilin növbəti inkişaf mərhələsinə keçidi, ölkəmizdə tədqiqat universitetlərinin yaradılmasını zəruri edir.

Belə ki, tədqiqat universitetlərinin yaradılması elmi-tədqiqat fəaliyyətinin canlanmasına və ali təhsilin pillələri arasında varisliyin təmin olunmasına şərait yaradır. Tədqiqatların magistratura və doktorantura səviyyəsində mərhələli şəkildə həyata keçirilməsi, onların keyfiyyətinin yüksəlməsinə və elmi fəaliyyətin sistemli şəkildə təşkili ilə nəticələnir [12, s. 171]. Onu da qeyd etmək lazımdır ki, tədqiqat universitetinin əsasını yaradıcılıq funksiyası və bu əsasda innovasiyaların yaranması təşkil edir. Innovasiyaların “istehsalata tətbiqi universitetin nüfuzunu və cəmiyyət üçün əhəmiyyətini yüksəldir. Bu pro-

ses universitetin həm kadr hazırlığı keyfiyyətini artırır, həm də elm və təhsilin vəhdətində elmi nəticələrin kommersiyalaşdırılmasını mümkün edərək, həm gəlir əldə etmək, həm də innovativ mütəxəssislər yetişdirmək imkanlarını genişləndirir” [13, s. 3].

Tədqiqat universitetlərinin fəaliyyətlərini davam etdirə bilmələri üçün adekvat və davamlı maliyyə resurslarına malik olmaları zəruridir. Bununla yanaşı, bu tip universitetlər əhəmiyyətli dərəcədə gəlir əldə etmək potensialına da sahibdirlər. Sözügedən potensial, əsasən “universitet–sənaye–dövlət” əməkdaşlığı çərçivəsində gerçəkləşdirilir. Belə ki, sənaye müəssisələrinin verdikləri sifarişlər əsasında həyata keçirilən layihələr universitetlərə əlavə maliyyə mənbələri qazanmaq imkanı yaradır.

Eyni zamanda, tədqiqat və inkişaf sisteminin səmərəli təşkili və davamlı inkişafı üçün universitet–sənaye–dövlət əməkdaşlığı çərçivəsinin institusional şəkildə formalaşdırılması mühüm əhəmiyyət daşıyır. Bu model, elmi potensialın gücləndirilməsi, innovativ fəaliyyətlərin təşviqi və əldə edilən tədqiqat nəticələrinin praktik sahələrdə tətbiqi baxımından strateji əhəmiyyətə malikdir. Tədqiqat və inkişafın təşviqində universitet–sənaye–dövlət əməkdaşlığının effektivliyi isə hər bir tərəfin üzərinə düşən funksiyaları və motivasiya mexanizmlərini tam və məqsədyönlü şəkildə yerinə yetirməsindən asılıdır [14, s. 125].

Beləliklə, Azərbaycanın ali təhsil müəssisələrinin beynəlxalq rəqabətə davamlılığının təmin olunması və XXI əsrin tələblərinə uyğunlaşdırılması strateji əhəmiyyət kəsb edən prioritet məsələlərdən biridir. Ölkəmizdə tədqiqat universitetlərinə dair tələblər Azərbaycan Respublikası Nazirlər Kabinetinin 2017-ci il 14 dekabr tarixli, 610 nömrəli Qərarı ilə təsdiq edilmiş “Ali təhsil müəssisələrinə ‘Tədqiqat universiteti’ statusu verilməsi üçün Tələblər” sənədi əsasında müəyyən edilir və tənzimlənir [15, s. 1]. Azərbaycanda ali təhsil müəssisələrinə “Tədqiqat universiteti” statusunun verilməsi müəyyən elmi-pedaqoji və institusional meyarların yerinə yetirilməsi ilə şərtləndirilir. Bu meyarlar ali təhsil müəssisələrinin elmi potensialının artırılması, elmtutumlu fəaliyyətin genişləndirilməsi və beynəlxalq akademik rəqabətə integrasiya baxımından mühüm əhəmiyyət kəsb edir. İlk növbədə, tədqiqat universiteti statusuna iddialı

ali təhsil müəssisəsində fundamental, tətbiqi və eksperimental elmi tədqiqatların həyata keçirilməsi üçün zəruri infrastrukturun mövcudluğu tələb olunur. Bu, elektron kitabxanaların, müasir maddi-texniki bazanın, elmtutumlu avadanlıqlarla təchiz edilmiş və digər ali məktəblərlə birgə istifadə oluna bilən elmi mərkəzlərin fəaliyyətini əhatə edir. Belə bir infrastruktur, elmi fəaliyyətlərin effektiv təşkili və innovasiya potensialının reallaşdırılması baxımından zəruridir. İkinci vacib məqam, elmi fəaliyyətin nəticələrinin beynəlxalq elmi ictimaiyyət tərəfindən tanınması ilə bağlıdır. Belə ki, son bir təqvim ilində Web of Science (WOS) və SCOPUS kimi nüfuzlu beynəlxalq elmmetrik bazalarda yayımlanan məqalələrin ümumi respublika üzrə sayının azı 10 faizinin həmin ali təhsil müəssisəsinin əməkdaşları tərəfindən dərc olunması əsas göstərici kimi qəbul edilir. Bu, ali məktəbin elmi məhsuldarlığını və beynəlxalq səviyyədə görünükliyünü əks etdirir. Digər tərəfdən, doktorantura səviyyəsində kadr hazırlığını təmin etmək məqsədilə hər bir ixtisas üzrə azı beş professor və ya dosentin elmi rəhbərlik funksiyasını yerinə yetirə bilməsi tələb olunur. Bu, elmi rəhbərlik institutunun gücləndirilməsi və elmi kadrların keyfiyyətli hazırlanması baxımından xüsusi önəm daşıyır. Bundan əlavə, ali təhsil müəssisəsində ən azı bir dissertasiya şurasının fəaliyyət göstərməsi də zəruri sayılır. Bu struktur, elmi işlərin müdafiəsinin təşkilinə və elmi dərəcələrin verilməsinin təmin olunmasına xidmət edir. Tədqiqat universiteti statusuna namizəd ali məktəblərdə magistratura səviyyəsində təqdim olunan ixtisaslaşmaların beynəlxalq akkreditasiyadan keçməsi də əsas meyarlardan biridir. Bu, təhsil proqramlarının keyfiyyətinə beynəlxalq səviyyədə verilən etimadın göstəricisidir və məzunların global əmək bazarında rəqabətqabiliyyətliliyini artırır. Plagiatın qarşısının alınması məqsədilə ali təhsil müəssisəsində səmərəli anti-plagiat sisteminin tətbiqi də vacib şərtlərdən hesab olunur. Bu sistem, elmi və akademik dürüslüyün qorunmasına, orijinal tədqiqatların təşviqinə xidmət edir. Nəhayət, son beş il ərzində elm sahəsində yerli və beynəlxalq donorlar tərəfindən maliyyələşdirilən azı 20 qrantın əldə olunması, ali təhsil müəssisəsinin elmi fəaliyyətlərinin maliyyə dayanıqlığını və layihə potensialını nümayiş etdirən əsas göstəricidir. Bu tələblər, tədqiqat universitetlərinin formalaşdırılmasında

strateji çərçivə rolunu oynayır və onların milli təhsil sistemində innovativ və elmtutumlu inkişaf modelinə çevrilməsinə zəmin yaradır.

Nəticə.

Müasir dövrdə dünya ölkələrində tədqiqat universitetlərinin fəaliyyətinin keyfiyyət standartlarına uyğunlaşdırılması və bu statusun əldə olunması məqsədilə müxtəlif islahatlar və təşəbbüslər həyata keçirilir. Qloballaşan və rəqabətin gücləndiyi şəraitdə ali təhsil müəssisələrinin beynəlxalq miqyasda rəqabətə davamlılığının təmin olunması, onların XXI əsrin çağırışlarına uyğunlaşdırılması strateji əhəmiyyət kəsb edən prioritet istiqamətlərdən biridir. Bu baxımdan, Azərbaycanda da tədqiqat universitetlərinin yaradılması və inkişaf etdirilməsi ölkənin elmi-təhsil potensialının gücləndirilməsi baxımından mühüm əhəmiyyət daşıyır.

Tədqiqat universitetləri yalnız elmi tədqiqatların keyfiyyətinin artırılmasına deyil, eyni zamanda yüksək ixtisaslı, analitik düşüncə tərzinə malik və əmək bazarının tələblərinə cavab verən kadrların hazırlanmasına xidmət edir. Bu cür universitetlərdə təhsil alan tələbələr nəzəri biliklərlə yanaşı, praktiki bacarıqlar da qazanmaqla əmək fəaliyyətinə daha hazırlıqlı şəkildə qoşulurlar. Elm və təhsilin sintezini təmin edən bu modellər innovativ texnologiyaların tətbiqi və yayılmasında, eləcə də bilik iqtisadiyyatının formalaşmasında əsas rol oynayır.

Azərbaycanda tədqiqat universitetlərinin formalaşdırılması üçün bir sıra vacib amillərə diqqət yetirilməsi zəruridir. İlk növbədə, mövcud ali təhsil müəssisələrinin elmi potensialının gücləndirilməsi, müasir və innovativ infrastrukturun yaradılması, elmi kadrların hazırlığı və onların davamlı inkişafı üçün əlverişli mühitin təmin olunması əsas hədəflər sırasındadır. Bununla yanaşı, beynəlxalq akademik əməkdaşlığın genişləndirilməsi və global elmi şəbəkələrə inteqrasiya da bu prosesin mühüm komponentlərindəndir.

Tədqiqat universitetlərinin yaradılması təkcə təhsil sektorunun inkişafına deyil, həm də ölkənin sosial və iqtisadi tərəqqisinə əhəmiyyətli töhfə verə bilər. Elmi innovasiyaların təşviqi və tətbiqi, yüksək texnologiyaların yerli şəraitə uyğunlaşdırılması, bilik əsaslı iqtisadiyyatın formalaşdırılması bu universitetlərin fəaliyyət spektrinə daxil olan əsas istiqamətlərdəndir. Nəticə etibarilə, Azərbaycanda tədqiqat universitetlərinin

inkişafı ölkənin beynəlxalq elmi ictimaiyyətdə tanınmasına, qlobal elmi proseslərdə iştirakının genişlənməsinə və uzunmüddətli strateji məqsədlərə çatmasına xidmət edəcəkdir.

Problemin aktuallığı. Müasir dövrdə biliklərə əsaslanan iqtisadiyyatın formalaşması, innovasiyayönlü inkişaf strategiyalarının həyata keçirilməsi və rəqabətqabiliyyətli insan kapitalının yetişdirilməsi üçün elmi-tədqiqatların və ali təhsil müəssisələrinin rolu mühüm əhəmiyyət kəsb edir. Bu baxımdan, tədqiqat universitetlərinin inkişafı milli innovasiya sisteminin gücləndirilməsi və ölkənin dayanıqlı inkişafı baxımından strateji prioritetlərdən birinə çevrilmişdir. Azərbaycan Respublikasında son illərdə ali təhsilin beynəlmilləşdirilməsi, elmi fəaliyyətin stimullaşdırılması və universitetlərin dünya reytinglərində mövqelərinin yaxşılaşdırılması istiqamətində mühüm addımlar atılsa da, tədqiqat universitetlərinin formalaşması və elmi potensialın effektiv səfərbər olunması hələ də bir sıra problemlərlə üzləşir. Elmi-tədqiqat fəaliyyətinə ayrılan maliyyə resurslarının məhdudluğu, akademik heyətin elmi məhsuldarlığının yetərli olmaması, universitet-sənaye əməkdaşlığının zəif inkişafı və innovasiyayönlü tədris-institut strukturlarının çatışmazlığı bu sahədə mövcud çağırışlardır. Beynəlxalq təcrübə göstərir ki, tədqiqat universitetləri yalnız təhsil və tədris mərkəzləri deyil, eyni zamanda iqtisadi artımın və texnoloji tərəqqinin əsas drayverləridir. Buna görə də Azərbaycanda tədqiqat universitetlərinin inkişaf perspektivlərinin araşdırılması və bu sahədə elmi potensialın

gücləndirilməsinə yönəlik strategiyaların hazırlanması aktuallıq kəsb edir. Bu, ölkənin ali təhsil sisteminin rəqabətqabiliyyətiyyətinin artırılması, milli innovasiya potensialının genişləndirilməsi və elmi-texniki tərəqqinin sürətləndirilməsi üçün mühüm elmi və praktik əhəmiyyət daşıyır.

Problemin elmi yeniliyi. Tədqiqat universitetləri həmçinin yüksək ixtisaslı mütəxəssislərin yetişdirilməsi ilə əhəmiyyətlidir. Digər tərəfdən, tədqiqat universitetlərinin yaradılması, təhsil sistemində islahatların həyata keçirilməsini, beynəlxalq təcrübənin nəzərə alınmasını və müasir tələblərə uyğun yeni akademik strukturların formalaşmasını zəruri edir. O cümlədən, mövcud universitetlərin elmi potensialını gücləndirmək və bu sahədə müasir tələblərə cavab verən infrastrukturun formalaşdırılması olduqca vacibdir.

Problemin praktik əhəmiyyəti. Tədqiqat universitetləri elmi biliklərin istehsalçısı və ötürücüsü kimi çıxış edərək sənaye ilə elmi əməkdaşlığı genişləndirə və innovasiyaların tətbiqini sürətləndirə bilər. Tədqiqat fəaliyyətinin intensivliyi universitetlərin beynəlxalq reytinglərdə irəliləməsinə səbəb olur ki, bu da ölkəyə xarici tələbələrə və beynəlxalq layihələrin cəlbini artırır. Tədqiqat universitetlərinin tətbiqi elmlər sahəsində fəaliyyət göstərməsi sahibkarlar və sənaye nümayəndələri ilə daha sıx əməkdaşlıq yaratmağa şərait yaradır, bu isə innovativ məhsul və xidmətlərin yaranmasına təkan verir.

Ədəbiyyat

1. Owen-Smith, J. Research universities and the public good: Discovery for an uncertain future. / J. Owen-Smith. – California: Stanford University Press, - 2018. – 232 p.
2. Crow, M. M. The research university as comprehensive knowledge enterprise: A prototype for a new American university. / M. M. Crow. - University Research for Innovation, - 2010. – 211 p.
3. Altbach, P. G., & Salmi, J. The road to academic excellence: The making of world-class research universities. / P. G. Altbach & J. Salmi. - World Bank Publications, - 2011. – 363 p.
4. Jalote, P., Jain, B. N., & Sopory, S. Classification for research universities in India. / P. Jalote, B. N. Jain & S. Sopory. - Higher Education, - 2020. – 225-241.
5. Andreatta, B. Navigating the research university: A guide for first-year students. / B. Andreatta. – Cengage Learning, - 2011. – 288 p.
6. Altbach, P. G. Peripheries and centres: Research universities in developing countries. / P. G. Altbach. - Higher education management and policy, - 2007. - 19(2), – 111 p.
7. Taylor, J. Managing the unmanageable: The management of research in research-intensive universities. / J. Taylor. - Higher Education Management and Policy, - 2006. - 18(2), – 9 p.
8. Altbach, P. G. Advancing the national and global knowledge economy: The role of research universities in developing countries. / P. G. Altbach. - Studies in higher education, - 2013. - 38(3), – 316-330 p.
9. Ataşov, B. X. Azərbaycanın dövlət elm siyasətinin yeni prioriteti: universitetlərdə elmi fəaliyyətin inkişafı. / B. X. Ataşov. - Kooperasiya jurnalı, - 2023. - №4 (71), – 5-13 s.
10. Altbach, P. G. The past, present, and future of the research university. / P. G. Altbach. - Economic and Political weekly, - 2011. – 65-73 p.

11. Azərbaycan 2030: sosial iqtisadi inkişafa dair Milli Prioritetlər // Azərbaycan Respublikası Prezidentinin 2021-ci il 2 fevral tarixli Sərəncamı ilə təsdiq edilmişdir – Bakı: Qanun, – 2021, – 12 s.
12. Nuriyev. M. Ə. Ali təhsil müəssisələrinin “tədqiqat universiteti” statusu alması günün tələbidir. / M. Ə. Nuriyev. - Azərbaycan Respublikasının Dövlət Statistika Komitəsi Elmi-Tədqiqat və Statistik İnnovasiyalar Mərkəzi. İnnovativ inkişaf: statistikadan iqtisadiyyata II Respublika elmi-praktik konfransının materialları, - 2022. – 171-175 s.
13. Əlizadə H. Ə. Müasir dövrün təhsil modeli - Tədqiqat universiteti. // Azərbaycan müəllimi. -2024, 10 may. – 8 s.
14. Zeynallı, L. V. Azərbaycan Respublikasında sənayedə insan kapitalının inkişafının stimullaşdırılması mexanizmlərinin təkmilləşdirilməsi: / iqtisad üzrə fəlsəfə doktoru dissertasiyası / - Bakı, 2023. – 148 s.
15. Azərbaycan Respublikası Nazirlər Kabinetinin “Ali təhsil müəssisələrinə “Tədqiqat universiteti” statusu verilməsi üçün Tələblər”in təsdiq edilməsi haqqında qərarı // Azərbaycan Respublikası Nazirlər Kabinetinin 2017-ci il 29 dekabr tarixli 610 nömrəli qərarı ilə təsdiq edilmişdir. – Bakı: Qanun, – 2017, – 1 s.

Redaksiyaya daxil olub: 05.06.2025